

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик початкової освіти

Кваліфікаційна робота

з теми: **«ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ»**

Виконала: здобувачка другого (магістерського)

рівня вищої освіти

PO1-M22z групи

спеціальності 013 Початкова освіта

Рибалка Тетяна Сергіївна

Керівник:

Третяк Наталя Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри

теорії та методик початкової освіти

Рецензент:

Гордійчук Мар'яна Сидорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри теорії та методик дошкільної освіти

Кам'янець-Подільський

2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	9
1.1. Поняття мультикультурності у сучасному науковому дискурсі.....	9
1.2. Формування мультикультурної компетентності учнів початкової школи як педагогічна проблема.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	37
2.1. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування мультикультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи	37
2.2. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні інтеграційні процеси, спрямовані на входження України до світового освітнього, культурного та економічного простору, визначають необхідність підготовки покоління, здатного до гармонійного співіснування з представниками різних культур, що сприяє розширенню можливостей міжкультурної комунікації.

У цьому контексті поряд із громадянським вихованням особливого значення набуває мультикультурне виховання учнів у закладах загальної середньої освіти, які є провідними соціокультурними інститутами сучасності. Модернізація початкової освіти та реалізація концепції Нової української школи зумовлюють необхідність оновлення змісту освіти, її структури, форм і методів навчання.

Модернізація початкової освіти та впровадження концепції Нової української школи викликають необхідність оновлення змісту освіти, її структури, форм і методів навчання. Початкова школа має виконувати ключове завдання — сприяти формуванню цілісної особистості, яка володіє широким спектром компетенцій, важливих для сучасного життя. Таким чином, головною метою освітнього процесу стає розвиток не лише вмінь і навичок, але й компетентностей, які забезпечать успішну адаптацію дітей у суспільстві та реалізацію їхнього потенціалу. Основні положення реформи шкільної освіти в Україні викладені в нормативних документах, які наголошують на принципах полікультурності, мультикультурності та поліетнічності.

Важливість проблеми формування творчих умінь і здібностей у молодших школярів підкреслюється у ключових державних і нормативних документах, які визначають пріоритети розвитку освіти в Україні та світі. Зокрема, це документи ООН, Ради Європи, ЮНЕСКО, а також такі українські нормативно-правові акти, як:

- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про загальну середню освіту»;
- Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті;

- Указ Президента України №344/2013 від 25 червня 2013 року «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»;
- Концепція національно-патріотичного виховання;
- Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України»;
- Концепція Нової української школи;
- Державний стандарт початкової освіти.

Ці документи акцентують увагу на необхідності побудови освітнього процесу, який сприяє розвитку творчого потенціалу особистості, формуванню громадянських цінностей, усвідомленню учнями своїх культурних коренів і місця в сучасному світі, а також вихованню поваги до різноманітності інших культур. Зазначені цілі є основою для модернізації освітньої системи та розробки сучасних методів навчання і виховання.

Реформування національної системи початкової освіти, у контексті нашого дослідження, спирається на низку фундаментальних наукових праць. Зокрема, на концепцію полікультурної освіти (С. Бондар, С. Дайнеко, Е. Демченко, О. Дрозд); дослідження проблеми формування мультикультурної компетентності особистості (І. Бургун, Т. Водолазська, О. Глузман та ін.); вивчення освітнього середовища (Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, Г. Васянович, Р. Гуревич, В. Давидова, А. Коломієць, В. Тесленко, А. Цимбалару, В. Шахов та ін.); а також аналіз особливостей упровадження компетентнісного підходу в навчальний процес (О. Жук, Т. Зорчкіна, О. Локшина, В. Луговий, Дж. Равен, І. Родигіна, Л. Хоружа, В. Хутмахер).

Цінність ідеї культуровідповідного виховання, а також гармонійної взаємодії національного та міжнаціонального компонентів у виховному процесі, відображено у працях видатних мислителів світової та вітчизняної філософії та педагогіки. Серед них: С. Гессен, В. Дільтей, Ф. А. Дістервег, І. Кант, Я. А. Коменський, Дж. Локк, І. Г. Песталоцці, М. І. Пирогов, Б. Рассел, Ж.-Ж. Руссо, Е. Шпрангер, К. Д. Ушинський та інші.

Проблема полікультурного виховання та освіти молодого покоління займає важливе місце в наукових дослідженнях видатних зарубіжних і вітчизняних учених. Значний внесок у визначення науково-теоретичних засад полі- та мультикультурної освіти і виховання зробили такі дослідники, як С. Архіпова, Н. Бібік, В. Булгакова, М. Боуен, В. Борисов, О. Гуренко, О. Глузман, М. Головань, Е. Демченко, Ю. Яковець.

У роботах Дж. Бенкса, С. Беннет, В. Євтуха, О. Ковальчук, І. Лощенової, В. Макаєва, С. Ніето, І. Тараненко особлива увага приділяється полікультурному вихованню, а також розвитку соціальних, комунікативних та емпатійних умінь учнів.

Проблема культурної та мультикультурної компетентності, а також контекстуальних культур розглядається в роботах зарубіжних дослідників, зокрема Е. Хірша, Г. Хофштеде, С. Grant та інших.

Важливе значення в контексті цієї тематики мають дослідження, присвячені вихованню толерантності (Н. Губа, М. Головатий, О. Грива, С. Гончаренко, Е. Демченко, Т. Зорочкіна, О. Дрозд); регулюванню відносин між представниками різних національностей (О. Єжова, А. Зубко, Н. Іванець, П. Кендзьор); різним аспектам формування етнічної ідентичності та культури міжнаціональних взаємин (С. Вербицька, О. Глузман, Т. Дуткевич, Н. Іванець).

У звіті «Ключові компетенції для Європи», підготовленому за програмою Ради Європи, серед п'яти ключових компетентностей в освіті особливу увагу приділено компетенціям, пов'язаним із життям у багатокультурному суспільстві. Ці компетентності спрямовані на боротьбу з проявами расизму й ксенофобії, а також на розвиток міжкультурних умінь, таких як прийняття відмінностей, повага до інших, здатність співіснувати з людьми різних культур, мов і віросповідань.

Особлива увага приділяється формуванню мультикультурної компетентності, яка базується на цінностях та нормах національної культури й регіональних традицій, що не суперечать загальнолюдським принципам. Сутність і значущість цієї компетентності найяскравіше розкриваються саме в освітньому контексті.

Мультикультурна освіта, за своєю суттю, спрямована на забезпечення рівноправного і якісного навчання та виховання учнів незалежно від їх етнічного походження. Вона включає передання достовірних знань про культурне розмаїття й можливості гармонійного співіснування різних культур. Така освіта формує симбіоз звичаїв і традицій, завдяки чому виховується толерантне ставлення до відмінностей між представниками різних культур, засвоюються національні й загальнолюдські цінності, розвиваються навички взаємодії в мультикультурному середовищі на основі прийняття та взаєморозуміння. У підсумку це сприяє культурно-соціальній ідентифікації особистості.

Актуальність питання мультикультурної освіти молодших школярів обумовлюється особливою сприйнятливістю цього віку до освітньо-виховних впливів. Саме в цей період закладаються морально-культурні основи особистості, активно формуються риси характеру, поведінкові установки, мислення та світогляд. Це створює сприятливі умови для засвоєння національних і загальнолюдських цінностей, а також для виховання поваги до культурного різноманіття.

Важливий внесок у вивчення психологічних аспектів освітнього середовища зробили такі науковці, як О. Коберник, Л. Ковтуненко, А. Козак, Н. Коцур, О. Котенко. Вони досліджували умови, за яких освітнє середовище може забезпечити психологічну безпеку для всіх учасників навчального процесу.

Дослідження проблеми формування мультикультурної компетентності учнів початкової школи на сучасному етапі дозволило виявити низку суперечностей:

- між необхідністю підготовки учнів до життя в багатокультурному суспільстві та відсутністю системної роботи, спрямованої на реалізацію мультикультурної освіти в початковій школі;
- між потребою закладів загальної середньої освіти у науково-методичній підтримці процесу формування мультикультурної компетентності та переважною монокультурною орієнтацією наявних методичних матеріалів;

- між важливістю розвитку в учнів початкової школи практичних умінь взаємодії з представниками інших культур і недостатнім методичним забезпеченням цього напрямку в освітньому процесі початкової школи.

Соціальна важливість та педагогічна актуальність питання формування мультикультурної компетентності, її недостатнє теоретичне та практичне опрацювання, особливо щодо учнів початкової школи, а також суспільна потреба у вихованні толерантних, здатних до конструктивного діалогу громадян, визначили вибір теми роботи.

Метою дослідження - теоретичне обґрунтування та перевірка ефективності організаційно-педагогічних умов в процесі розвитку мультикультурної компетентності учнів у освітньому середовищі початкової школи.

Об'єктом дослідження є мультикультурна компетентність молодших школярів в освітнього середовищі початкової освіти.

Предметом дослідження є методика впровадження організаційно-педагогічних умов і моделі формування мультикультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан проблеми формування мультикультурної компетентності в педагогічній теорії та практиці роботи початкової школи, уточнити зміст основних понять дослідження.
2. Визначити особливості організації освітнього середовища початкової школи, що сприяють формуванню мультикультурної компетентності.
3. Розробити критерії, показники та охарактеризувати рівні сформованості мультикультурної компетентності в учнів початкових класів.
4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методики впровадження організаційно-педагогічних умов і моделі формування мультикультурної компетентності учнів у освітньому середовищі початкової школи.

Гіпотеза дослідження:

Формування мультикультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи буде більш ефективним за умови реалізації таких організаційно-педагогічних умов:

- організація педагогом міжкультурної комунікації між учасниками освітнього процесу;
- інтеграція мультикультурного змісту в освітнє середовище початкової школи;
- впровадження освітнього процесу на основі принципів педагогіки партнерства.

Методи дослідження:

- **Теоретичні:**
 - аналіз філософської, соціальної, психолого-педагогічної літератури, а також законодавчих і нормативних документів, що стосуються мультикультурної освіти молодших школярів, для визначення стану розробленості проблеми й уточнення категоріально-понятійного апарату дослідження;
 - синтез, узагальнення та систематизація матеріалів для теоретичного обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування мультикультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи.
- **Емпіричні:**
 - **діагностичні методи** (анкетування, бесіди, інтерв'ю, тестування, ранжування) для виявлення рівня сформованості мультикультурної компетентності учнів;
 - **педагогічне спостереження** (пряме й опосередковане) для моніторингу освітнього процесу й оцінки розвитку компетентності;
 - **педагогічний експеримент** (констатувальний, формувальний і підсумковий етапи) для перевірки ефективності впроваджених організаційно-педагогічних умов.

Експериментальна база дослідження: Думанівська гімназія Гуменецької сільської ради Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

ВИСНОВКИ

Отже, в рамках нашої роботи теоретично обґрунтовано і систематизовано питання формування мультикультурної компетентності у молодших школярів, а також проведено експериментальну перевірку методики реалізації організаційно-педагогічних умов для розвитку цієї компетентності в освітньому середовищі початкової школи.

На основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних філософських і психолого-педагогічних джерел, ми узагальнили сутність процесу формування мультикультурної компетентності учнів початкової школи. Окрім того, ми уточнили та детально розглянули визначення ключових понять роботи, зокрема: «мультикультурна компетентність», «формування мультикультурної компетентності учнів початкової школи», «освітнє середовище початкової школи». Цей аналіз дозволив визначити основні напрями та методи, які сприяють розвитку в учнів здатності ефективно взаємодіяти з представниками різних культур, що є важливим аспектом для формування гармонійної, відкритої та толерантної особистості.

Освітнє середовище початкової школи визначається як безпечне та підтримуване різноманітними оточуючими факторами, серед яких важливу роль відіграють природні, фізичні та соціальні елементи. Ці аспекти безпосередньо впливають на процес формування мультикультурної компетентності учнів, що, у свою чергу, позитивно позначається на їхньому загальному особистісному розвитку.

Встановлено, що мультикультурна компетентність формується саме в такому освітньому середовищі, де створені умови для розвитку учнів, сприятливі для міжкультурного спілкування та співіснування. Ці умови включають не тільки відповідну педагогічну підтримку, але й активну взаємодію з різноманітними культурами, що допомагає школярам адаптуватися до глобалізованого світу, розвивати толерантність, відкритість та здатність до ефективної міжкультурної комунікації. Відтак, таке середовище є фундаментом для формування у дітей не тільки базових знань, а й соціальних навичок, необхідних для успішного функціонування в мультикультурному суспільстві.

Важливу роль у створенні освітнього середовища відграє педагог. Від його професійного зростання залежить фактор розвитку особистості школяра. Від зміни соціального оточення, на які впливають різноманітні фактори, залежить трансформація сучасного педагога за умови власного професійного зростання.

У результаті педагогічного експерименту встановлено, що школярі здатні до підвищення рівня мультикультурної компетентності та адекватного сприйняття дітей різних культур в освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова С. П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. 2020. Вип. 2 (7). С. 15–24.
2. Асаєва В. В. Філософія сучасної полікультурної, мультилінгвальної освіти. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text11612.html>
3. Барабаш О. Становлення компетентнісного підходу у сучасній освіті. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 4. С. 133–136.
1. Бех І. Молодший школяр у вікових закономірностях. *Початкова школа*. 2010. № 1. С. 10–14
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи: б-ка з освітньої політики*. Київ, 2014. С. 47–52.
3. Бондар С. Термінологічний аналіз понять «компетенція» і «компетентність» у педагогіці: сутність та структура. *Освіта і управління*, 2017. Т. 10. № 2. С. 93–99.
4. Булгакова В. Створюємо територію успіху: європейське мовне портфоліо як один із основних інструментів упровадження компетентнісного підходу в іншомовному навчанні. *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2019. № 3. С. 31–34.
5. Бургун І. Реалізація компетентнісного підходу в освіті: термінологічний аспект. *Фізика та астрономія в школі*. 2010. № 10. С. 33–37.
6. Буркова Л.В. Соціономічні професії: інноваційна підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах : монографія. К. : Інформаційні системи, 2010. 278 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2019. 1736 с.
8. Вербицька С. В. Визначення теоретичних і концептуальних засад ключових компетентностей в освітній програмі ОЕСР «DESECO». Матеріали наукової конференції за підсумками науково-дослідної і науково- методичної роботи кафедр. Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

- у 2007 р. / ред. кол.: Н. І. Кириленко, О. В. Багацька, В. С. Бугрій та ін. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. С. 128–129.
9. Водолазська Т. В. Формування готовності вчителя початкових класів до моделювання освітнього середовища у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Полтава, 2015. 20 с.
 10. Водолазська Т. В. Моделювання шкільного освітнього середовища : навч.-метод. посіб. Полтава : АСМІ, 2013. 96 с.
 11. Впровадження компетентісно орієнтованого підходу: стандарти світового освітнього простору. Підручник для директора. 2009. № 6. С. 27– 32.
 12. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення у життєвому успіху особистості. Педагогіка і психологія. 2019. № 2. С. 51– 60.
 13. Головань М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. 2018. № 3. С. 23–30.
 14. Головатий М. Ф. Молодь і національна ідея. Проблема формування громадської позиції нової генерації України. Політична культура і політичні партії України. Київ, 2017. Т. 6. 504 с.
 15. Гонтаровська Н. В. Теоретичні та методичні засади створення освітнього середовища як фактора розвитку особистості школяра. Київ, 2012. 474 с.
 16. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини: монографія. Дніпропетровськ: Дніпро–VAL, 2010. 623 с.
 17. Гончаренко С. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ–Вінниця: Планер, 2010. 308 с.
 18. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
 19. Губа Н. О., Кандиба М. О. Феномен особистісної компетентності у просторі наукового знання. Психологічні перспективи. Луцьк, 2010. Вип. 15. С. 52–61.
 20. Дейнеко С. В. Педагогічна компетентність учителя як умова та засіб гуманізації освітнього середовища. Управління школою. 2017. № 4. С. 2–7.
 21. Декларація прав дитини: (Проголошена Генеральною Асамблеєю ООН, 20 листопада 1959 р.). Педагогіка толерантності. 2000. № 3. С. 103– 104.

22. Демченко Е. М. Становлення особистісної зрілості та життєвої компетентності учнів школи першого ступеня. Наша школа. 2007. № 6. С. 12–19.
23. Державний стандарт початкової освіти: Постанова КМУ від 21.02.2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
24. Добровольська Л., Окса М. Деякі психологічні умови перебудови міжкультурного спілкування в навчальному процесі. Формування стратегії міжнародної комунікації особистості учня в онтогенезі: від методики до методології : тези міжнародної науково-практичної конференції (13–14 вересня 2018 р., м. Мелітополь) / за заг. ред. Афанасьєва Л., Глебова Н. Мелітополь : Видво МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2018. С. 104–110.
25. Дрозд О. В. Виховання толерантності особистості у світлі християнської моралі: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. М. Т. Мартинюк . Умань : Софія, 2008. Ч.5. С. 42–48.
26. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
27. Євтух В. Б., Трощинський В.П., Аза Л.О. Міжетнічна інтеграція: постановка проблеми в українському контексті: навч.посібник. Київ : Київський університет, 2013. 58 с.
28. Євтух В. Міжкультурний діалог: ефективний конструкт інтегративного розвитку поліетнічних суспільств. Політичний менеджмент. 2019. № 3. С. 3–13.
29. Єжова О. Створення освітнього середовища, спрямованого на формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Вип. 15, кн. 1. 2021. С. 464–471.
30. Зорочкіна Т. С. Підготовка вчителів початкової школи у розвинених країнах Європейського Союзу. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2018. №2 (61). С. 92-97.

31. Зорочкіна Т. С. Сучасна система підготовки майбутніх учителів початкової школи у Великій Британії. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Чернігів: НУЧК, 2018. С.3-8.
32. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови вдосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2022. 22 с.
33. Іванець Н. В. Етапи мультикультурного виховання учнів початкової школи у позакласній роботі. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. Херсон, 2016. Вип. LXIX. С. 102–106.
34. Іванець Н. В. Інноваційні підходи до виховання учнів початкової школи. Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін: матеріали II Міжнародної науково-практ. конф. (м. Суми, 26-27 березня 2015 р.). Том 2. Суми, 2015. С. 213–215.
35. Іванець Н. В. Модель мультикультурного виховання учнів початкової школи в позакласній роботі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя, 2018. Вип. 61. Т. 1. С.165–169.
36. Іванець Н. В. Мультикультурна школа-модель нової школи в системі освіти. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2019. Вип. 23. Том. 2. С. 90–94.
37. Кендзьор П. І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу : дис. ...докт. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2017. 504 с.
38. Коберник О. М. Організація виховного процесу на засадах психолого-педагогічного проектування. Педагогические науки. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Pedagogica/66947.doc.htm.
39. Коберник О. М., Бялик О. В. Інноваційні технології навчання та виховання: навчальний посібник. Умань: Копіцентр, 2010. 210 с.
40. Ковалевська О., Малес Л., Міхеєва О. Ідентичності в умовах полікультурного суспільства. Перехрестя культур. Країни Чорноморського регіону та

суспільно-політичні зміни в XX–XXI ст.: навч. посіб. / ред. Ю. Кушнерьова. EUROCLIO, 2015. 384 с.

41. Ковтуненко Л. В. Виховання у школярів загальнолюдських цінностей – один із головних аспектів розвитку особистості. Виховна робота в школі 2016. № 12. С. 30–35.
42. Кодекс цінностей сучасного українського виховання / Вишневський О. І. та ін. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій / за ред. О. Вишневського. Дрогобич: Відродження, 2021. С. 98–99.
43. Козак А. В. Міжкультурна комунікація у контексті діалогу культур. Записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Філологічні науки : зб. наук. пр. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 106–110.
44. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. Агора. Випуск 6: Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки. 2018. С. 5–14. URL : <http://political-studies.com/?p=578>.
45. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Наказ МОН № 641 від 16.06.15 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
46. Концепція Нової української школи URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola->
47. Котенко О. В. Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. К., 2011. 20 с.
48. Коцур Н. І., Варивода К.С. Психологічна безпека школярів в освітньому середовищі. Безпека життєдіяльності, екологія і охорона здоров'я дітей і молоді XXI сторіччя: сучасний стан, проблеми та перспективи: зб. матеріалів міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., (м. Переяслав-Хмельницький, 29-30 вересня). Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 40-43. compressed.pdf
49. Кубенко І. М. Що таке компетентність і як її розуміють в освіті. Додаток до електронного журналу «Теорія та методика управління освітою». 2010. Вип. 1. С. 1–13.

50. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія. Київ: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2003. 272 с.
51. Кучай Т. П. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до професійного самовизначення. Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Київ: Міленіум, 2018. Вип. 291. С.16 - 20.
52. Кучай Т. П. Розвиток креативного мислення молодших школярів. Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Серія «педагогіка, психологія, філософія». – Київ: Міленіум, 2017. Вип. 277. С.151-154.
53. Кучай Т., Кучай О. Упровадження англomовної освіти у початкову школу в сучасній Україні. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Вип. 31. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 23-27.
54. Лазуріна Н. П. Компетентність особистості: до питання конституювання проблеми. Вісник Житомирського держ. ун-ту. Житомир: ЖДУ, 2020. Вип. 54.: Філософські науки. С. 22–26.
55. Лапінський В. В. Навчальне середовище нового покоління та його складові. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. 2018 № 6 (13). С. 26–32.
56. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в освітньому процесі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 30 (83). С. 229–236.
57. Мичковська Р. В., Бец Ю. І. Поняття «полікультура» та «полікультурне виховання» у сучасних наукових дослідженнях. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39 (3). С. 255–258.
58. Мілютіна О. К. Полікультурна освіта учнів середньої загальноосвітньої школи у Великій Британії – дис. ... канд. педагог. наук :13.00.01. Житомир, 2018. 288 с.

59. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
60. Нищета В. А. Критичне творче мислення у процесі застосування педагогічної технології життєтворчих проєктів. Формування критичного мислення учнів на уроках мови: монографія / за заг. ред. В. Ф. Дороз. Київ: Освіта України, 2018. С. 120–197.
61. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. K. : Literra LTD, 2018. 160 s.
62. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / pid zag. red. Bibik H. M. K. : TOB «Vydavnychij dim «Plejady», 2017. 206 s.
63. Пометун О., Сущенко І. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник. Київ, 2017. 96 с.
64. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2020. С. 15–25.
65. Пономарьов О. С. Логіка спілкування та його гносеологічні аспекти. Філософія спілкування. 2019. № 2. С. 28–35.
66. Про загальну середню освіту: Закон України від 09.08.2019 р. № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
67. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи: Наказ МОН від 23.03.2018 р. № 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
68. Про національні меншини: Закон України від 12.12.2012 № 2494-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
69. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1484-znayomtesya-zakon-ukrani-prosvtu-2017>.
70. Савченко О. В. Проблема визначення поняття «компетентність». Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології: матеріали І

- Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Луцьк, 18 травня 2015 р.) / за заг. ред. Л. В. Засекіної, А. В. Кульчицької. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. С. 121–125.
71. Якименко С. І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів: теорія і практика : монографія. Кам'янець-Подільський
 72. : ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. 440 с.
 73. Якименко С. І. Розвиток особистості молодшого школяра в умовах навчально-виховного середовища. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика: збірник наукових праць. Житомир : ФО-П «Н. М. Левковець», 2017. Ч. І. С. 123-126.
 74. Якименко С. І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів в освітньо-інтегрованому середовищі: теорія і практика : монографія. К. : Видавничий Дім «Слово», 2017. 640 с.
 75. Banks J. A., Banks C. A. Handbook of Research on Multicultural Education. New York : MacMillan Publishing, 2015. 1125 p.
 76. Demorgon J., Kordes H. Multikultur, Transkultur, Lleitkultur, Interkultur. New York, 2016. P. 27–36.
 77. Dervin F. Towards post-intercultural teacher education: analzing «extreme» intercultural dialogue to reconstruct interculturality. Eurpen Journal of Teacher education. 2015. Issue 1. Vol. 38. P. 71–86.
 78. Esses V. M., Vernon R. A. Explaining the Breakdown of Ethnic Relations. NY : Ruthladge Publishes, 2018. 296 p.
 79. Glowka D. Uber einige Schwierigkeiten mit der «multikulturellen Erziehung». Erz. In der multikulturellen Gesellschaft. VE-Info. 2017. Nr. 17. P. 5.
 80. Ivanets N. V. The problem of multicultural education in modern science (українською мовою). Social and economic aspects of sustainable development of regions. Monograf. Opole: Academy of Management and Administration in Opole, 2018. P. 270–277.
 81. Ivanets N.V. The role of multicultural communacation in primary school students' multicultural competence formation. Virtus: Scientific Journal. June № 35. P. 104–108.

82. Key concepts in communication and cultural studies. URL: <https://ymerleksi.wikispaces.com/file/view/Key+Concepts+in+Communication+and+Cultural+Studies.pdf>
83. Kohlberg L. Stages of Moral Development as a Basis for Moral Education. *Moral Education: Interdisciplinary Approaches*. Toronto: University of Toronto Press, 2021. P. 23–92.
84. Kyrpa A. European clubs or Euroclubs as forms of introduction of extracurricular education. *European Journal of Education and Applied Psychology*. Vienna : «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2016. № 2. P. 45–47.
85. Longman Dictionary of Contemporary English. Harlow: Longman Dictionaries, 2015. 1668. 275 p.
86. Luchtenberg S. Multicultural Education: Challenges and Responses. *JSSE*. 2015. Vol. 4. No 1. P. 31–55.
87. Nieke W. Anerkennung von Diversität als Alternative zwischen Multikulturalismus und Neo-Assimilationismus? *Arbeit in der Migrationsgesellschaft*. 2006. P. 40–48.
88. Sadker M. P., Sadker D. M. *Teachers. School and society*. New-York : McGraw-Hill Ink, 2017. 633 p.
89. Senge P. *Schools that learn. A fifth discipline fieldbook for educators, parents and everyone who cares about education*. New York : Doubleday, 2020. 608 p.
90. Sierens S. *Steunpunt Intercultureel Onderwijs*. Universiteit Gent, 2020. 50 p.
91. Swartz E. Multicultural Education: Disrupting Patterns of Supremacy in School Curricula, Practices and Pedagogy. *The Journal of Negro Education*. 2023. Vol. 62. N. 4. (Autumn, 1993). P. 493–506.
92. Takaki, Ronald I. *A Different Mirror: A History of Multicultural America*. Boston : Little, Brown and Company, 2023. 508 p.
93. The Competences in Education for Sustainable Development («Learning for the future: Competences in Education for Sustainable Development»; ECE/CEP/AC.13/2011/6) were adopted at the sixth meeting of the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) Steering Committee on Education for Sustainable Development on 7 April 2011.